

ХУЛОСАИ КОМИССИЯИ ТАШХИСИ

Шӯрои диссертациони 6D. КОА – 037-и назди МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» оид ба диссертатсияи номзоди Воҳидова Нодира Абдусатторовна дар мавзӯи «Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)» барои дарёфти дараҷаи номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ)

Комиссияи ташҳиси Шӯрои диссертациони 6D. КОА – 037-и назди Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров дар ҳайати раис Чамшедов П. – доктори илмҳои филология, профессор, аъзо Ваҳҳобов Т. – доктори илмҳои филология, профессор, Шокиров Т.С. – доктори илмҳои филология, профессор оид ба қабул намудани диссертатсияи Воҳидова Нодира Абдусатторовна дар мавзӯи «Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)» барои дарёфти дараҷаи номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.20 - Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ) барои ҳимоя ва муайян кардани рӯзи ҳимоя.

Рисола дар кафедраи фонетика ва лексикологияи забони англисии МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» ба иҷро расида, дар ҷаласаи васеи кафедраи номбурда бо иштироки устодони кафедраи умумидонишгоҳии забонҳои хориҷӣ ва устодони кафедраи забони тоҷикии МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» (протоколи № 6 аз 17.01.2022) муҳокима карда шудааст.

Рисолаи номзоди Воҳидова Нодира Абдусатторовна ба таҳқиқи хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ забонҳои гуногунсохт дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бахшида шуда, он фарогири яке аз муҳимтарин масоили забоншиносии муқоисавист. Дар рисола бо усули

типологӣ-муқоисавӣ заминаҳои ташаккули фразеографияи забонҳо, нақши фарҳангҳои фразеологӣ дар таҳқиқи масоили фразеология ва роҳи усулҳои шарҳи воҳидҳои фразеологӣ (ВФ) дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Азбаски фразеография аз қисматҳои нави забоншиносӣ ба шумор меравад, сатҳи таҳқиқи он ҳанӯз ба дараҷаи матлуб қарор надорад, дар ин ҷода омӯхтан ва ба кор бурдани дастовардҳои забонҳои маъруф бештар аҳамият пайдо мекунад.

Ҳадафи асосии пажӯҳиши рисола дар муқоисаи типологӣ нишон додани пайдоиш ва вусъати фразеология дар заминаи маводи назариявӣ амалии фарҳангҳои фразеологӣ, муайян кардани принципҳои тадвини фарҳангҳои фразеологӣ, нишон додани усулҳои шарҳи ВФ, зикри системаи ишоратҳои фразеографӣ, дар маҷмӯъ, муайян кардани хусусиятҳои умумӣ ва фардии забонҳои қиёсшаванда мебошад. Маводи диссертатсия имкон медиҳад, ки қомебиҳо ва баъзе норасоииҳои фразеографияи муосир нишон дода шаванд.

Ҳамчунин рисола баъзе тавсияҳоро оид ба рушди фразеографияи хусусӣ ва умумӣ дар бар мегирад.

Диссертатсияи Воҳидова Нодира Абдусатторовна аз муқаддима, се боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат аст.

Дар муқаддима мубрамии мавзӯ, аҳамият ва дараҷаи омӯзиши он, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, навоварии тадқиқот, арзишҳои назариявӣ амалии рисола, методи таҳқиқ, маводи фактологӣ ва апробатсияи тадқиқот нишон дода шудааст.

Боби якуми рисола «**Аз таърихи ташаккули фразеографияи забонҳои гуногунсохт**» ном дошта, дар се фасл масъалаҳои пайдоиш ва раванди ташаккули фразеографияи забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст. Дар фасли аввал роҳи инкишофи фразеографияи тоҷикӣ дар ду марҳала – тоинқилобӣ ва баъдиинқилобӣ таҳлил шудааст. Аз муқоисаи далелҳои забонҳои қиёсшаванда аён

мегардад, ки фарҳангшиносии тоҷикӣ таърихи қадима дошта, номи чанд фарҳанги форсӣ-тоҷикии дар асрҳои IX-X зикр шудаанд ва аз рӯи далоили манбаъҳо аз онҳо фарҳангшиносии қарнҳои минбаъда истифода бурдаанд. Намунаи ВФ аз нахустин фарҳангҳои тафсирии то замони мо расида – «Луғати фурс»-и Асадии Тӯсӣ (асри XI) сар карда, мавқеи ВФ дар луғатномаҳои минбаъда торафт бештар гардидааст. Натиҷаи вусъати ҳамин раванд аст, ки дар асри XVIII фарҳангҳои фразеологӣ «Чароғи ҳидоят», «Баҳори Аҷам», «Мусталаҳот-уш-шуаро» ба миён омадаанд.

Дар марҳалаи нав фразеографияи тоҷикӣ вусъати тоза пайдо кард. Дар ин давра фарҳангҳои фразеологӣ сифатан нави академӣ, фарҳанги осори адибон ва лаҳҷавӣ пайдо шуданд, ки дар онҳо ВФ нақши бориз дорад.

Фасли дуҷуми боби аввали диссертатсия ба қазияи пайдоиш ва ташаккули фарҳангшиносии русӣ бахшида шудааст. Он ибтидои худро асосан аз «Фарҳанги Академияи Русия» ва асари чорчилдаи В.И. Дал «Фарҳанги тафсирии забони бузурги зиндаи рус» мегирад. Вале марҳалаи пурвусъати фарҳангшиносии русӣ, аз ҷумла, фразеографияи русӣ аз солҳои 30-юми асри XX шурӯъ гардидааст. Аз нимаи дуҷуми асри XX сар карда, дар фарҳангҳои бисёрчилда ВФ бо аломатҳои ромб (◇), тилда (~), ситорача (*) ишорат шудаанд. Дар ин марҳала бисёр фарҳангҳои комили фразеологӣ таълиф гаштанд, ки аз маъруфттарини онҳо «Фарҳанги фразеологӣ забони русӣ» зери таҳрири А.И. Молотков (1967) мебошад, ки он дар диссертатсия ҳамчун яке аз манбаъҳои асосии таҳқиқ ба кор бурда шудааст.

Ибтидои фарҳангшиносии англисӣ, ба истилоҳи маъмул – «илмӣ», ба қарни XIX рост меояд, вале марҳалаҳои пурвусъати он ба асрҳои XX-XXI марбут аст. Муҳаққиқ дар диссертатсия аз ҷадвалҳо истифода бурда, анвои фарҳангҳоро бо таснифоташон аз рӯи ҳаҷм, мазмун, моҳияти лингвистӣ (якзабона, дузабона, истилоҳӣ ва ғ.) нишон додааст. Дар фразеографияи англисӣ аз солҳои 70-уми асри XX то замони мо зиёда аз 20 фарҳанги фразеологӣ интишор ёфтаанд.

Дар диссертатсия таърихи ташаккули фразеографияи русӣ дар робита бо таҳлили ҳамгирои фарҳангҳои дузабонаи русӣ-тоҷикӣ, тоҷикӣ-русӣ, ҳамчунин англисӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-англисӣ маънидод карда шудаанд, ки аксар мурааттибони луғатҳои дузабонаи тарҷумавӣ – олимони тоҷик, аз ҷумла, Калонтаров Я.И., Арзуманов С.Ҷ., Фозилов М., Шаҳобова М.Б., Ҷамшедов П., Мамадназаров А., Ҷоматов С. ва дигарон ҳастанд.

Дар боби дуҷуми диссертатсия – **«Нақши фразеография дар рушди фразеологияи забонҳои гуногунсохт»** низ дар се банд аз масоили шинохт ва хусусиятҳои категориалии ВФ дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ сухан рафтааст.

Афкори мурааттибон дар фарҳангҳои маъруф дар муқаддимаи муфассал ва ё дар мақолаҳои илмии алоҳида дар оғоз ё анҷоми китоб баён гаштааст, ки он маълумоти дақиқро дар бораи хусусиятҳои ВФ-и забонҳо дар бар мегирад. Аз ҷумла, дар муқаддимаи «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик»-и М. Фозилов дар банди алоҳида бо номи «Хусусиятҳои фразеологияи забони тоҷикӣ» дар бораи моҳияти ВФ, навъҳо, серистеъмоли, хусусиятҳои сохторӣ, ҳамчунин дастовардҳои мурааттибон ва нуқсонҳои баъзе аз луғатномаҳои маъруф маълумот дода шудааст.

Дар фаслҳои дуюм ва сеюми боби мазкур мақолаҳои илмии мурааттиби фарҳангҳои фразеологии маъруфи русӣ А.И. Молотков («Фразеологический словарь русского языка», 1986) ва муаллифи фарҳанги дузабонаи англисӣ-русӣ А.В. Кунин («Англо-русский фразеологический словарь», 1984) мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Қобили қайд аст, ки дар фарҳангҳои номбурда андешаҳои муаллифи мақолаи русӣ дар ҳаҷдаҳ фасл ба шарҳи тавзеҳи масъалаҳои калидии шинохт ва хусусиятҳои категориалии ВФ равона гардидааст. Аз он ҷумла, «Аломатҳои категориалии фразеологизмҳо», «Фразеологизм ва калима», «Фразеологизм ва ибора», «Сохти фразеологизм», «Шакли хоси фразеологизм», «Шакли парадигмавии фразеологизм», «Маъноии луғавии

фразеологизм», «Фразеологизм ва ғайрифразеологизм», «Ибораҳои вазифаи калимаҳои ёридиҳандаро ифодакунанда ва ифодаҳои зарфӣ», «Фразеологизм ва шакли ифодаи фразеологизм», «Мутаносибияти фразеологизмҳои мухталиф», «Таносуби шаклҳои истеъмолии фразеологизм», «Фразеологизм – муродифот ва шаклҳои муродифии қорбурди фразеологизм» ва ғ. аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Дар «Фарҳанги фразеологии англисӣ-русӣ»-и А.В. Кунин фаҳмиши моҳияти фразеологияи забони англисӣ дар бандҳои «Фразеология ҳамчун фанни забоншиносӣ», «Навъҳои вобастагии ҷузъҳои ВФ», «Масъалаҳои сохторӣ-семантикӣ, тамсиланокӣ ё бетамсилагии ВФ», «Устувори ВФ», «Қаринанокии ВФ ва синонимияи сохторӣ», «Мунфасилшакли ВФ», «Таърифи ВФ ва ҳаҷми фразеология», «Навъҳои таркибҳои устувори калимаҳо бо хосияти ғайрифразеологӣ» маънидод карда шудаанд.

Мақолаҳои мазкур аз он ҷиҳат низ аҳамияти хоса доранд, ки дар онҳо ақидаҳои олимони тибқи масъалаҳои зикршуда мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Ин падида низ шоёни қайд аст, ки диссертант роҷеъ ба баъзе масъалаҳо ба тариқи мубоҳиса изҳори ақида намудааст.

Дар боби сеюм - «Усулҳои шарҳи ВФ дар фарҳангҳои фразеологии забонҳои гуногунсохт» дар бандҳои алоҳида роҳу усул ва аломатҳои шарҳи ВФ-и забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

Ҷунонки аз маводи диссертатсия бармеояд, дар забонҳои қиёсшаванда нахуствоҳидҳои аломатҳои шарҳ аз фарҳангномаҳои қадим оғоз ёфта, минбаъд тадриҷан дар раванди таҳаввули фарҳангшиносӣ мукамал гардидаанд. Дар таҳаввули ин падида дар фразеографияи забони тоҷикӣ саҳми фарҳангномаҳои тафсирий ва луғатномаҳои осори адибон, хусусан «Луғати нимтафсилии тоҷикӣ»-и устод Айнӣ, «Фарҳанги осори Ҷомӣ»-и А.Нуров ва «Фарҳанги ашъори Камоли Хуҷандӣ»-и А.Шоаҳмад (А.Суруш) калон аст.

Дар фразеографияи русӣ шарҳи ВФ дар мисоли «Фарҳанги фразеологии забони русӣ»-и А.И. Молотков мукамалтар аз ҷиҳати ҷойгиркунии моддаҳои фразеологӣ, усулҳои шарҳи ВФ аз рӯи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ (исмӣ, феълӣ, зарфӣ), истифодаи системаи ҳавола ва ишораҳо (маъноӣ, услубӣ, грамматикӣ, этимологӣ ва ғ.) нишон дода шудаанд.

Системаи ҳаволаву ишораҳо дар фарҳангҳои фразеологии англисӣ аз бисёр ҷиҳат муштарак бо луғатномаҳои русист. Ба зами ин дар қисмати тавзеҳоти «Фарҳанги фразеологии англисӣ-русӣ»-и А.В. Кунин (нашри 4-ум) оид ба принципҳои бақайдгирӣ ва низоми ягонаи шарҳи моддаҳои фразеологӣ таҳти бандҳои тарҷума ва сермаъноии ВФ бо зикри зербандҳо мисолҳо таҳлил карда шудаанд. Ҳамчунин шарҳи моддаҳои фразеологӣ тавассути навъҳои озод, омехта, муфассал, шарҳ бо як калима, шарҳ бо зикри муродиф ё эквивалент ҷамъбаст гардидааст. Дар охири боби сеюм вазъи ташреҳот дар тамсила (формула)-и умумӣ бо зикри анвои шарҳ аз рӯи ҷанномад дар ҳафт ҷанбаъ нишон дода шудааст.

Дар «Хулоса»-и диссертатсия натиҷаҳои таҳқиқ ҷамъбаст гардидаанд, ки як қисмати муҳими онро пешниҳодҳо ташкил менамоянд. Дар пешниҳодҳо, ки ба натиҷаҳои ҷусторҳои диссертант асос ёфтаанд, дар ҳашт банд самтҳои минбаъдаи кори мураттибон дар тадвини фарҳангҳои фразеологии муосир гузориш ёфтаанд. Бино ба тавсияҳо, огоҳ будан аз комёбиҳои фарҳангшиносии маъруфи сатҳи ҷаҳонӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаи то имрӯз бадастомада ҳамчун падидаи дар амал санҷидашуда истифода бурда шавад. Бахусус қорбурди доираи васеи ташреҳоти фразеографӣ аз шартҳои аввали ба пуррагӣ кушодани мазмуни моддаҳои фразеологӣ маҳсуб меёбад. Дар навбати худ, ба таҳқиқи муқоисавӣ-типологӣ фаро гирифтани ҳарчи бештар забонҳои гуногунсохт имкони рушди фразеографияи забонҳои миллӣ ва, дар маҷмӯъ, фразеографияи умумиро фароҳам меорад. Таҳлили муқоисавии забонҳои миллӣ, аз ҷумла, тоҷикӣ бо забонҳои англисӣ ва русӣ аз падидаҳои арзишманди

забоншиносии асри XXI ба шумор меравад. Таҳқиқи муқоисавии забонҳо дар татбиқи ҳамгиरो (интегратсионӣ) ҳамчун замина хидмат менамояд.

Дар баробари комёбиҳо дар диссертатсия баъзе норасоиҳо ба назар расиданд. Чунончи, баъзе фаслҳо хулосаи мушаххас надоранд, дар чанде аз мисолҳои англисӣ тавзеҳи тоҷикӣ мушоҳида нашуд, феҳристи адабиёти истифодашуда аз хатоҳои техникӣ ори нест, дар матни диссертатсия нуқсонҳои имлоию китобатӣ мушоҳида гардиданд.

Эродҳои мазкур арзиши илмии диссертатсияро кам намеkunанд, онҳоро метавон ба зудӣ ислоҳ кард.

Дар маҷмӯъ, метавон хулоса кард, ки мавзӯ, муҳтавои диссертатсия ва автореферат ба шиносномаи ихтисоси Шӯрои дифои барои ҳимоя пешниҳодшуда мувофиқ буда, ба соҳаи афзалиятноки илм ва таълим – амалисозии барномаҳои давлатии дурнамои рушди забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ ва такмили таълими онҳо нигаронида шудааст, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таври мукамал дар 13 мақолаи илмӣ (аз ҷумла, 5 мақола дар маҷаллаҳои дар қайди КОА буда) интишор ёфтааст, ҳамчунин эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияҳои сатҳҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавию донишгоҳӣ мавриди бозсанҷӣ қарор гирифтааст.

Кори диссертатсионии Воҳидова Нодира Абдусатторовна дар мавзӯи «Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)»-ро барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ) ба дифоъ пешниҳод кардан мумкин аст.

1. Комиссияи таҳхис забоншиносони зеринро, қи қорҳои илмию тадқиқотиашон ба ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ) мувофиқ аст, ба ҳайси муқарризи расмӣ пешниҳод менамояд:

Муқарризи расми аввал – доктори илмҳои филология, профессори кафедраи забони англисӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон **Мамадназаров Абдусалом**

Муқарризи расми дуюм – номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд **Давлятова Чинорой Абдуллоевна**

Муассисаи пешбар – Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни»

2. Барои нашри эълон оид ба ҳимоя ва ҷойгир намудани диссертатсия ва автореферат дар сомонаи Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода шавад.

3. Барои ҷопи автореферат ба ҳукми дастнавис иҷозат дода шавад.

Раиси комиссияи ташҳиси Шӯрои дифоъ:

доктори илмҳои филология, профессор: **Чамшедов П.**

Аъзои комиссияи ташҳиси Шӯрои дифоъ:

доктори илмҳои филология, профессор: **Ваҳҳобов Т.**

доктори илмҳои филология, профессор: **Шокиров Т.С.**

«Имзоҳои ҳайати комиссияи ташҳисро тасдиқ мекунам».

Котиби илмии Шӯрои диссертатсионии 6В-ҚОА-037

номзади илмҳои филология, дотсент: **Шарипова М.З.**

